

Марина С. Јуришић¹*Институт за српски језик**Српске академије наука и уметности²**Београд*

Оригинални научни рад

Примљено: 16. 7. 2025.

Прихваћено: 10. 8. 2025.

DOI: <https://doi.org/10.46630/gsrj.23.2025.05><https://orcid.org/0000-0002-2696-0291>

ГЛАГОЛ *ЖЕТИ* У ГОВОРИМА ЈУГОИСТОЧНЕ СРБИЈЕ

Прилог говори о облицима глагола *жети** на призренско-тимочком дијалекатском простору и систематизује досадашња сазнања о томе којим глаголским врстама он припада у овим говорима. Испоставило се да може бити глагол II (*жњеје* – *жњејала*), IV (*жњеје* – *жњеела*), V (*жње* – *жсел*) или VI врсте (*жње* – *жњеела*), тј. да се у презенту може појавити у два облика: *жње* или *жњеје*, а у радном глаголском придеву чак у три облика: *жсела*, *жњеела* и *жњејала*, при чему постоје говори у којима се паралелно употребљавају два облика исте основе (нпр. у презенту: *жње* и *жњеје*, радном глаголском придеву: *жњеела* и *жњејала*). Циљ истраживања јесте да се утврди да ли постоји нека правилност у географском распореду различитих презентских и аористних основа глагола *жети**, као и да се прецизира на ком простору овај глагол добија проширење *-је(-)*, да ли је оно присутно у обема основама, као и какве облике глагол *жети** има у говорима у којима не проширује основе.

Кључне речи: глагол *жети*, призренско-тимочки говори.

1. У балканизираним српским говорима, где је деклинација врло поједностављена, глаголски систем је успео да се добро одржи. У живој су употреби не само прошла времена – имперфекат и аорист, већ и многе архаичне глаголске основе, и број префиксираних глагола је изузетно богат. Приликом проучавања говора источне и јужне Србије, почетком прошлог века, А. Белић је констатовао да овде глаголи, иако немају облике инфинитива, чувају инфинитивну основу у облицима који су од ње постали, као и да се све промене у конјугацији код ових говора своде „на узајамни утицај једних основа између себе (презентских или инфинитивних), на њихов узајамни

¹ jmarina011@gmail.com

² Овај прилог финансирало је Министарство науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије према Уговору број 451-03-136/2025-03/ 200174 за 2025. годину, који је склопљен са Институтом за српски језик САНУ. Иначе је о овом прилогу реферисано на Научном скупу *Материјална и духовна култура Срба у мултиетничким срединама и/или периферним областима*, који је био одржан 17–18. октобра 2025. године на Филозофском факултету Универзитета у Нишу.

утицај између себе (дакле, презентских основа на инфинитивне и обрнуто), на утицај специјалних основа – ако се тако може рећи – извесних времена на презентску и инфинитивну основу, на генералисање, ширење употребе једнога начина образовања извесних основа за извесну службу и стварање, на тај начин, продуктивних нових категорија“ (1905: 478). Приметио је такође да су овде сачуване многе архаичне глаголске основе, а све глаголе је разврстао (уз пригодне измене) по Лескиновој подели на глаголске врсте (1905: 477–478), међутим, касније, у својим предавањима он глаголски систем српског језика дели на осам глаголских врста (са одређеним подврстама и посебним погледом на правилне и неправилне глаголе), које успоставља укрштањем презентске и инфинитивне основе и без свођења данашњих облика на најстарије (тј. без примењивања историјског критеријума). Овај прилог се придржава Белићеве класификације глагола у истраживању глагола *жети** у српским народним говорима призренско-тимочке дијалекатске области.³ Очекивано је да се овде, уз систематизацију досадашњих сазнања, изнесу и нове чињенице о поменутом глаголу. Наиме, из разумљивих разлога монографија А. Белића не обухвата говоре тзв. Старе Србије, а затим – ни изузетном лингвисти попут Белића није било могуће детаљно анализирати сваки глагол на целокупном језичком простору источне и јужне Србије већ је он давао оквирне закључке и корисне смернице за даља истраживања. Стога је циљ овога прилога да се, у светлу нових истраживања спроведених након појављивања чувене Белићеве монографије, испрати у каквим све формама може да се појави глагол *жети** и какав је географски распоред тих облика у поменутиим говорима.

2. Према Белићевој класификацији, *жети* припада V глаголској врсти и потпуно је неправиан глагол. „Није га тешко разумети према општесловенском **ж њн-је-*: *х њ н-ти* = *жати* = *жети*; али у нашем језику стоји сасвим засебно и улази у ову врсту само по томе што има умекшан суласник у презенту којег нема у инфинитиву (*жњѐм* : *жѐти*) (БЕЛИЋ 1969: 25). Облици које наводи су:

„жњѐм	жѐти (жњѐти)
жњй	жѐх (жњѐх)
жњљћи	жѐвши (жњѐвши)
жањѧх	жѐо (жњѐо)
	жњѐвен

³ За потребе овог истраживања је проучен довољно репрезентативан број монографских описа и дијалекатских речника српских народних говора који припадају призренско-тимочком дијалекту, при чему се у *Изворима и цитираној литератури* овога прилога наводе само библиографске јединице у којима има података о истраживаној теми. Одатле је, такође, експерпирана сва одговарајућа дијалекатска грађа, али је у раду приликом анализе обично навођен мањи број илустративних примера.

Исп. још: жањѐм, жањѹћи, жањи” (Исто: 25).

У једном делу балканизованих српских говора облици истраживаног глагола задржали су промену по V врсти, док су у другима променили презентску и/или аористну основу и прикључили се II, IV или VI глаголској врсти. Овде ће најпре бити представљени говори у којима је било превирања у глаголским основама и промена – насталих вероватно под утицајем глагола типа *смети*, према којима је глагол *жети* формирао своје облике (уп. БЕЛИЋ 1905: 495).

2.1. Један део говора југоисточне Србије, дакле, облике глагола *жети** формира изван оквира V групе, а и међу тим говорима постоје знатна неслагања. У неким од њих он је добио проширење *-je(-)* и у презентској и у аористној основи и тако се у потпуности прикључио глаголима II врсте (т. 2.1.1), у другима је доследно проширио само презентску основу (т. 2.1.2, односно: 2.1.2.1. и 2.1.2.2), а могу се наћи и говори у којима се употребљавају облици са проширењем и они без проширења и у презентској и у аористној основи (т. 2.1.3).

2.1.1. Судаћи по досадашњој дијалектолошкој литератури, глагол *жети** има проширење *-je(-)* и у презентској и у аористној основи (*жњеје* – *жњејала*) у лесковачком, врањском,⁴ горњопчињском и прешевском говору:

Презент: *жњејем*, 3. л. мн. през. *жњејев* (МИТРОВИЋ 1984: 91), ја сама вршу, сама *жњеју* (Шп); *жњејем* (Р), ако затече у село кмѐ[т] да *жњејеш* (Шп), ће *жњејеш* (ЦГ), у грат штá ћеш, *ће жњејеш* ли, ће копаш (Шп), кој оре, *жњеје* (Ш), сѐк како се оправи да ни *жњејѐ* (Л), Ее, *жњејемо*, *жњејемо*, врѹћина (Л), *жњејемо* сѐ српови (Ш), *жњејемо* га, па га врзѹјемо у снопје (Р), млади деца ће идѐв да *жњејев* (Г) (Горња Пчиња, Јуришић),⁵ трѐба да се *жнѐе* Сл, *жњејемо* сами Р (339), мора да *жњејѐ*, да копа Ц, чим се *жњеје* жито М, мора да се *жњеје* П, *жњејемо*, *жњејемо*, *жњејемо* Сз, *жњејемо* си сами Ч, касно *жњејев* Сл (376) (ТРАЈКОВИЋ 2016),⁶

уп. и: по триста, чѐтристо снопá ће *нажњејемо* жито (Шп), *нажњејѐф* цѐлу њиву (Г), *ожњејем* (Р), ко[j] је по гáзда он не мóш свѐ да стигне да *ожњеје* (Ш), не мóж да *ожњеје* па се нагóдев; *ожњејемо* њиву данѐске (Шп), *ожњејев* и си дóјдев (П), на онóга човѐка ели *ожњејев* (Шп) (Горња Пчиња, Јуришић).⁷

⁴ Према мом запажању, у говору Врања и околних села уобичајено је проширење *-je(-)* у презентској и аористној основи глагола *жети** (*жњеје* – *жњејала*).

⁵ Потврде из Горње Пчиње су углавном преузете из: ЈУРИШИЋ 2009: 250.

⁶ Ради боље прегледности у овом раду је сваки облик глагола *жети* истакнут италиком (без обзира на то како је дат у цитираном раду), а бројеви у загради представљају број стране у речнику (или монографији) са које је потврда преузета. Уколико је потврда преузета из 2. тома *Речника пиротског говора* Д. Златковића, онда је у загради након броја стране стављана коса црта и број 2 (нпр. 129/2). Такође, експираторни акценат је доследно обележен знаком ' изнад наглашеног вокала.

⁷ У овом прилогу биће навођене и потврде свршених глагола насталих додавањем одговарајућих префикса на облике несвршеног глагола *жети**.

Радни глаголски придев: *жњеја́о* (ја) (МИТРОВИЋ 1984: 91), такој смо *жњеја́ле* с рúке (Шп), копа́ли, *жњеја́ли*, рúчно свé; *жњеја́ли* смо (Р) (Горња Пчиња, Јуришић), *жњеја́ли* смо Ж (ТРАЈКОВИЋ 2016: 376).

Аорист: *жњеја́, жњеја́мо, жњеја́сте, жњеја́ше(в)* (МИТРОВИЋ 1984: 91), идóмо та *жњеја́мо* овéс (Г) (Горња Пчиња, Јуришић),

уп. и: та́м *ожњеја́мо*, оврши́мо (К) (Горња Пчиња, Јуришић).

Трпни глаголски придев: *жњеја́н* (МИТРОВИЋ 1984: 91), ни́ти ко́сено, ни́ти *жњеја́но*; заоста́ја овéс *нежњеја́н* на лúди (Г) (Горња Пчиња, Јуришић).

Глаголски прилог садашњи: *жњеје́ћи* (МИТРОВИЋ 1984: 91), и онó, зна́јеш, *жњеја́јећи*, уда́рајећи, бе́ше се пресе́кло на но́гу (Г) (Горња Пчиња, Јуришић).

Императив: *жње́ј* (МИТРОВИЋ 1984: 91).

2.1.2. Глагол *жети** доследно има проширење *-je(-)*у презентској основи, док то проширење може да изостане у аористној основи (*жњеје* – *жње́ла*). У говорима са оваквим односом основа појављују се разлике у томе који су облици аористних основа чешћи – они са проширењем (*жњејала*) или они без проширења (*жње́ла*). Судајући према грађи коју Т. Трајковић даје у монографији о говорима Косовског Поморавља, тамо су, уз презентску основу са проширењем, далеко чешћи облици са проширењем и у аористној основи (т. 2.1.2.1), односно промена овога глагола по II врсти, док је обрнуто у Призрену, јужнокосовском селу Гатње и селу Врбичане поред Призрена⁸, као и на другом крају призренско-јужноморавског дијалекта – у јабланичком крају⁹ (т. 2.1.2.2), где дијалекатски материјал показује да је промена по IV врсти чешћа.

2.1.2.1. Потврде из Косовског Поморавља:

Презент: да ко́пам и да *жње́јем* Бж (162), ти са ср́п *жње́јеш* К (164), ту́ј се *жње́је* Зб (72, 164), он *жње́е* Пс (72), *жње́е* се Кш (63), да *жње́јемо* Бж (166), *жње́јемо* Св (40, 165), *жње́јем* К (169) (ТРАЈКОВИЋ 2024),

⁸ Р. Младеновић за говор јужнокосовског села Гатње експлицитно наводи: „Глагол *жње́јем* у радном глаголском придеву има облике *жње́ла* и *жњејала*, тако да припада другој и четвртој врсти“ (2013: 296), међутим, у књизи нема потврда са обликом *жњејала*, а тако је и за село Врбичане поред Призрена, где кратко бележи поред облика императива (*жн'е́јте* по́брго): „(*жње́јем* : *жњејала*, поред *жње́ла*)“ (2019: 242), док су у монографији присутне само потврде овог глагола без проширења у аористној основи.

⁹ У овом речнику постоји одредница *жње́јем*, где се експлицитно наводи да је радни гл. придев *жњеја́ја*, 3. л. мн. през. *жње́јев*, аор. *жњеја́*, 1. л. мн. *жњеја́мо*, али већ у илустративном материјалу стоји облик без проширења у аористној основи: Отпрé смо *жње́ли* сь[s] ср́п, по́сле с косу́, а даньс с комба́ј (ЖУГИЋ 2005: 90). Даље, кроз речничку грађу наилази се само на овакав облик радног глаголског придева: *жње́ли* (4х), *жње́ја* (2х), што наводи на закључак да и такви облици без проширења у аористној основи овде функционишу. Поред тога, код глагола са префиксима: *ожње́јем* и *пожње́јем* наведени су само облици без проширења у радном глаголском придеву: *ожње́ја*, *ожње́ли* (245), *пожње́ја* (283), мада је у речничкој грађи забележена и оваква потврда: свé смо га сь[s] ср́п *ожњеја́ли* (149) (ЖУГИЋ 2005).

уп. и: кад *пожњѣјемо* тој Вг (166, 207), ће *пожњѣјемо* Кр (166), кад све тој *пожњѣјемо* Вг (43) (ТРАЈКОВИЋ 2024).

Радни глаголски придев: рúчно се *жњѣјало* К (54, 204), углавном се *жњѣјало* НБ (209), *жњѣали* смо Кш (62), снóпови што *жњѣали* И (62, 113, 190), али: мй смо *жњѣли* НБ (142) (ТРАЈКОВИЋ 2024).¹⁰

2.1.2.2. Потврде из Призрена, села Гатње, села Врбичане и јабланичког краја:

Презент: да *жњѣјем*, поч'ѣл'е да *жњѣјемо*, и óни *жњѣјѣф* жýто, сýге ни óни не жњѣјѣф (РЕМЕТИЋ 1996: 515), а *жњѣјем* (109), јá óтидо да *жн'ѣјем* (388), кад *жн'ѣјеш* колобóч' што оста́да (402), íдеш да *жн'ѣјеш* (298), íдеш, *жн'ѣјеш* оста́љаш рýковље (333), *жн'ѣиш*, оста́љаш рýковље (418), мóра да га *жн'ѣиш* жýто (174), мóгла нáј да *жњѣјѣ* (285), вáс дѣн се *жн'ѣјѣ* (250), Ўзе срп од мѣне óн да *жњѣјѣ* (390), *жн'ѣјемо* до веч'ѣр (295), кад íдемо да кóпамо ели да *жн'ѣјемо* (416), да *жн'ѣјемо* ч'ѣни́цу (119), не остави́ше да *жњѣјемо* (340) (МЛАДЕНОВИЋ 2013), да *жњѣјем* (42), пóнекој мóже да *жн'ѣјѣ* цѣл дѣн (161), јѣн брáт знáја да *жн'ѣјѣ* (196), а да мóжемо вѣздѣн да *жн'ѣјемо* (262), Прво *жн'ѣјемо* па се одмóримо, па јóпе *жн'ѣјемо* (294), *жњѣјемо* оз јѣтрва (46), трѣбало да *жњѣјемо* сáс јѣтрву (83), мýжи рѣтко да *жн'ѣјѣв* (337), Мýжи и жѣне кóи знáл'е да *жн'ѣјѣв* (157) (МЛАДЕНОВИЋ 2023), не се *жњѣјѣ* сь[с] срп, нѣго с комбáј (24), сýгорно је кóмбáј дошјá до њóјно Лѣдинче да *жњѣјѣ* (240), кýкó да пóђеж без острýло да *жњѣјѣш* (92), сýгорно трчý тáм куде што *жњѣјѣв* овýја с кóмбáј (312) (ЖУГИЋ 2005),

уп. и: оч'áл'е да све *пожњѣјѣф*, итáл'е да *дожњѣјемо*, да *дожњѣјѣф* (РЕМЕТИЋ 1996: 515), да се *пожњѣјѣ* пóља сáме (МЛАДЕНОВИЋ 2013: 258), тáко ч'ѣ *пóжн'ѣјеш* (292), мáло да *пóжњѣјѣш* (337), Кэт се *пóжн'ѣјѣ*, рýковѣц'и се бѣрев (338), да *пожн'ѣјемо* за двá сáата (56) (МЛАДЕНОВИЋ 2023), мóра га *ожњѣјѣш*, овршиш (466), Мóре, ће глођѣш мумурýзницу, све докле не *ожњѣјемо* пчѣни́цу! (203), а сýк с комбáј *пожњѣјемо* за дѣн све (90) (ЖУГИЋ 2005).

Радни глаголски придев: мáти ми цѣја дѣн *жњѣјѣла* (РЕМЕТИЋ 1996: 515), Свѣ рýч'но се *жн'ѣјѣло*, са срп (418), такó се *жн'ѣјѣло* (251), а коломбóч' смо *жн'ѣјѣле* (32, 418), њýве смо *жн'ѣјѣле* (201), па смо *жн'ѣјѣле* (299) (МЛАДЕНОВИЋ 2013), А се *жњѣјѣло*, ми се ч'ýни, от Пѣтровдѣн (337), нáпре се *жн'ѣјѣло* о[з] срп (260), овѣј жѣне што *жн'ѣјѣл'ѣ* (183), Смо *жн'ѣјѣл'ѣ* о[з] срп. Жѣне тој *жн'ѣјѣл'ѣ* (340), јýч'ѣр трýнице ни *жњѣјѣл'ѣ* (145) (МЛАДЕНОВИЋ 2023), Цѣл дѣн смо *жњѣјѣли* (54), Отпрѣ смо *жњѣјѣли* сь[с] срп, пóсле с косý (90), а нáпре[д] цмо *жњѣјѣли* сь[с] срп нáруке (221), а да сýм *жњѣјѣја* сь[с] срп ко онѣј гóдине (283) (ЖУГИЋ 2005),

¹⁰ У монографији о косовскопоморавском говору нема детаља о овом глаголу, али у потврдама наилазимо на ова два примера у истом месту (НБ – Ново Брдо): углавном се *жњѣјало* НБ (209), али и: мй смо *жњѣли* НБ (142) (ТРАЈКОВИЋ 2024).

уп. и: *тэ пóља пожн'эла* (МЛАДЕНОВИЋ 2013: 177, 275), Да си изóраја на врéме, на врéме би и *пóжњэ'а* (МЛАДЕНОВИЋ 2023: 285), За едн дн сѣм *пожњэја* с косáчицу два дýлума, а да сѣм *жњэја* сѣ[s] срп ко онéј гóдине, тртkáли би се недéљу д́на (283), Сѣмо онí нéсу *ожњэ́ли* у цéло селó; јóш не бéмо *ожњэ́ли* (245), али и: свé смо га сѣ[s] срп *ожњэја́ли* (149) (ЖУГИЋ 2005).

Аорист: *жњэја́, жњэја́мо* (ЖУГИЋ 2005: 90),

уп. и: *ра́но дожњэ́смо* (РЕМЕТИЋ 1996: 515), *ја́ пóжн'е* н'íву от крај на крај, гу *до́жн'е* н'íву (МЛАДЕНОВИЋ 2023: 288).

Имперфекат: ч'ени́ца се, сíне, тéшко *жњэја́ше* (РЕМЕТИЋ 1996: 515).

Трпни глаголски придев: не бéше свé *пожњэ́то* (РЕМЕТИЋ 1996: 515), *пожн'э́ане* рýковља пред нас (115, 176), али и: ни б́ила *пóжњэ́та* н́íва, на *пожњэ́ту* (126) на *пожњэ́ту* н́íву (366) (МЛАДЕНОВИЋ 2013), н'íва остáнала *недожн'э́ена*, али и: нé се óстал'а *недо́жн'ето* (МЛАДЕНОВИЋ 2023: 253).¹¹

Императив: *жњэ́ј* ако смéјеш тýц'у л'ивáду (РЕМЕТИЋ 1996: 515), *жн'э́јте* пóбрго (МЛАДЕНОВИЋ 2023: 242),

уп. и: в́икај Мíрка па íдите *нажњэ́те* мáло мýвар за крáве (ЖУГИЋ 2005: 400).

Глаголски прилог садашњи: *жњэу́ч'и* (РЕМЕТИЋ 1996: 515).

2.1.3. У Сиринићкој жупи стање је мало другачије – појављује се више форми и комбинација; још се може чути, иако ређе, презент типа *жњем*, док је радни глаголски придев типа *жњэјала* ређи од *жњела*. Тако да овде глагол *жети** може имати облике и по VI врсти (*жњем* – *жњела*). Најчешће је – облици са проширењем *-је(-)* у презентској основи у комбинацији са облицима без тог проширења у аористној основи (*жњэје* – *жњела*) (МЛАДЕНОВИЋ 2019: 597, 605, 611).¹² Узгред, у говору шарпланинске жупе Гора постоје две презентске основе истраживаног глагола – *жњэ́јем* и *жњéм* (с тим што је она без проширења чешћа, а то потврђује и дијалекатска грађа у монографији) и једна аористна основа без проширења – *жњéла* (МЛАДЕНОВИЋ 2001: 410, 412). Потврде:

Презент: *жњэ́јемо*, тýја дé *жњэ́јемо* Се, срп нап́раен је да *жн'э́еш*, и *жн'э́еш* Вр, у н́íву да *жњ́ије* ДБ (597), не мóгла да *жњ́ије* Бе, *жњэ́јем*, да се *жњ́ије*, да *жњ́ијеш* Го, копр́иве да *жњэ́јем* Др, да се *жњ́ије* Су (605) (МЛАДЕНОВИЋ 2019),

¹¹ Р. Младеновић наглашава да: „Различит однос основа глагола „жети“ и у врбичком говору има за последицу два различита облика трпног глаголског придева: н'íва остáнала *недожн'э́ена* : не се óстал'а *недо́жн'ето* (2023: 253).

¹² Сасвим слично понаша се и глагол *смети**, који се овде мења по II (*смејем* – *смејала*), IV (*смејем* – *смела*) и VI врсти (*смет* – *смела*) (МЛАДЕНОВИЋ 2019: 598).

уп. и: кѣт се *ожњѣе* Се, ченицу да *пожњѣиеш* Гб, и да *пожњѣијем* Го (597), што *пожњѣиеш* Ја, и да *пожњѣјемо* Бе, свѣ *пожњѣјемо*, *пожњѣијем* до обѣд Гб, пченица се *пожњѣје* Ви, не мѣже да се *пожњѣије* Су (605) (МЛАДЕНОВИЋ 2019);

нѣ сте знѣле да *жњѣте* Гб, ни да *жњѣм*, *жњѣмо* Го, *жњѣмо*, што *жњѣмо* Др (МЛАДЕНОВИЋ 2019: 611),

уп. и: да *пожњѣмо* до плѣдне Гб, па ће *пожњѣмо* Го, кѣд *ижњѣмо* Др (МЛАДЕНОВИЋ 2019: 611).

Радни глаголски придев: тѣј што *жњѣле*, ћѣрке ми *жњѣле*, *жњѣја*, овдѣ се *жњѣло* Се, јѣчам се *жњѣло* у ѡвгус Ја, смо *жњѣле* Вр, смо *жњѣле*, што *жњѣла* Бе, нѣ се *жњѣло* Дб, па смо *жњѣле*, док *жњѣла* Гб, кѣј *жњѣја*, *жњѣла* Го, *жњѣла* до плѣдне, мѣжи не *жњѣле*, свѣ смо *жњѣл'е* рѣчно Др, тѣј *жњѣја*, да си *жњѣла* Су (МЛАДЕНОВИЋ 2019: 605),

уп. и: смо *дожњѣле* Се, свѣ *пожњѣла* Ја, *пожњѣла* Шт, цѣлу њѣву *пожњѣле* Бе, смо *пожњѣле* Дб, ѡл си *ожњѣла* Др, тѣ си *ожњѣла* Су (МЛАДЕНОВИЋ 2019: 605);

се *жн'ѣло* сѣ[с] сѣрп, и смо *жњѣло* Вр, *жњѣјала* мѣти Шт (МЛАДЕНОВИЋ 2019: 597).

2.2. У другој групи говора, глагол *жети** није добио проширење *-је(-)* ни у презентској ни у аористној основи, тако да је својим облицима *жње* – *жел* остао у V глаголској врсти са већином српских небалканизираних народних говора (2.2.1) или се понаша као глаголи VI врсте са основама *жње* – *жњел* (2.2.2). Другим речима, неки говори призренско-тимочке дијалекатске области нису уједначили облике глагола *жети** према глаголима типа *смети**.¹³

2.2.1. Облици презентске и аористне основе *жње* – *жел* нормално функционишу у говорима Тимока (СТАНОЈЕВИЋ 1911: 426; РАЈКОВИЋ КОЖЕЉАЦ 2014; ДИНИЋ 2008),¹⁴ Бучума (БОГДАНОВИЋ 1979: 94),¹⁵

¹³ Тако је, на пример, у говорима Лужнице, Понишавља, који имају уобичајене облике *смејем* – *смејал* за глагол *смети** (ЋИРИЋ 1983: 89), али ови нису изазвали промене у облицима глагола *жети**.

¹⁴ У Предговору свом речнику, Љ. Рајковић Кожељац наглашава да је грађу сакупљао у „матичном“ Средњем Тимоку, тј. на простору 26 села тимочке долине од Књажевца до Вратарнице, и да је из речника „избацио“ речи које су се нашле у *Тимочком дијалекатском речнику* Јакше Динића (2008), односно у његовим речницима и додацима штампаним у *Српском дијалектолошком зборнику* 1988, 1990. и 1992. године, који доносе „првенствено речи из Загавка (из Доње Каменице и шире), а много мање из Тимока (тзв. Средњег Тимока)“ (2014: 9–10). М. Станојевић је написао почетком прошлог века о истом говору „Средње-тимочки дијалекат, према томе, обухвата најсевернији крај тимочно-лужничке говорне области, те сам му отуда и дао име северно-тимочки дијалекат“ (1911: 361).

¹⁵ У Бучуму су, према наводима Н. Богдановића, једини облици у презенту: *жњѣм*, *жњѣу*, док су у Белом Потоку ови облици обичнији, али се могу чути и *жњѣјем*, *жњѣјемо* (1979:

Милушинца код Сокобање (ГМИТРОВИЋ 2008: 391), Понишавља (ЋИРИЋ 1999: 182), Лужнице (ЋИРИЋ 1983: 92), Пирота (ЗЛАТКОВИЋ 2014), Заплања (МАРКОВИЋ 2000: 32, 176, 183), у селима Горњи и Доњи Присјан, која се налазе између Заплања, Лужнице и Власотинца (МИЛОСАВЉЕВИЋ 2009: 516),¹⁶ у селу Палојце (између Грделице и Предејана),¹⁷ Црне Траве и Власине (ВУКАДИНОВИЋ 1996: 236).¹⁸ Потврде:

Презент: *жњѐм* (СТАНОЈЕВИЋ 1911: 426), *Жњѐ* Велика, познава се нажањ (300), *Жњѐ* и она (342), Врзала козу у парасинку па *жњѐ* овѐс (371), Полѐжина се лѐсно *жњѐ* (402), Код њѐ нѐма комбајна, па још *жњѐ*у наруѐ (313), Че га *жњѐмо* кѐд досташе за жѐтву (104) (РАЈКОВИЋ КОЖЕЉАЦ 2014), Ако *жњѐш* зеленѐ жѐто (154), Мѐља најсрчѐно *жњѐ* од свѐ жетварѐ (188), Полошало се врѐме, не мѐж се *жњѐ* (607), Јутре че да *жњѐмо* у Царову главу (600), Јутре че д ѐмо да *жњѐмо* пшеницу у Росѐљу; Дѐда казуе на жетвачи да нѐско *жњѐ*у (188) (ДИНИЋ 2008), *жњѐм*, *жњѐ*у (94), *жњѐ* клечач'ћѐ Б (99), *жњѐ*у овѐм близо до клѐданац Б (107) (БОГДАНОВИЋ 1979), *жњѐм*, *жњѐмо*, *жњѐ*у (ГМИТРОВИЋ 2008: 391), сѐг си *жњѐмо* гдѐ не мѐж да пријѐде кѐмби (комбајн) Гб, ѐн мѐло го високѐ *жњѐ* Гб, онѐја *жњѐ*у Л, онѐ печѐ и онѐ си *жњѐ*у П, ѐјѐ да се *жњѐ* Оц (ЋИРИЋ 1999: 182), *жњѐм*, *жњѐш*, *жњѐ*, *жњѐмо*, *жњѐте*, *жњѐ*у (ЋИРИЋ 1983: 92), Нѐчу да ти јѐдѐм бојѐт лѐб, и цѐл дѐн да *жњѐм* (55), Какѐ сѐјѐш, текѐ че *жњѐш* (203), Жѐто се *жњѐ* са срп (153), Жѐто зрѐло и презрѐло, мѐра да се *жњѐ*, а жѐга да се цркне (195), *Жњѐмо* и нѐчу (56), а ѐче да вој цѐл дѐн *жњѐмо* (31), Прво смо жѐли са срп, па излѐзоше жѐталице, пѐсле се појавѐше кѐмбаји којѐ ѐдма и *жњѐ*у и вршѐ; Жетварѐ *жњѐ*у, *жњѐ*у (198) (ЋИРИЋ 2018), Косѐл ми је па му *жњѐм*, врѐчам му рѐботу (Соп) (97), пѐлько ми сас рѐку да си *жњѐм* (Сук) (196), Најврѐдна жетварка *жњѐ* на пѐстату (Цер) (199/2), Свѐ

94). Иначе, говор Бучума је тимочко-лужнички, а Белог Потока сврљишко-заплањски (БОГДАНОВИЋ 1979: 177). Већ у селу Милушинац (петнаестак километара североисточно од Сокобање, а и Белог Потока), чији је говор такође сврљишко-заплањски, аутор као једине облике наводи оне без проширења (ГМИТРОВИЋ 2008: 391).

¹⁶ Говор Доњег Присјана је заплањски, док је говор Горњег Присјана у основи заплањски, али са доста лужничких особина (МИЛОСАВЉЕВИЋ 2009: 535).

¹⁷ Дијалекатска грађа из села Палојце прикупљана је у периоду 2020–2024. година.

¹⁸ У *Црнотравском речнику* Р. Стојановић бележи *жњѐ* и *жњѐје*, *ѐжњѐ* и *ѐжњѐје*, *пѐжњѐ* и *пѐжњѐје*, али не прецизира какав је географски распоред ових облика (2010: 221, 577, 675). Може се евентуално помишљати да су облици са проширењем бележени у селима која се простиру „према насељима Грделичке клисуре у којима доминира јужноморавски говорни тип, а која досадашњим дијалектолошким проучавањима нису била обухватана“ (Исто: 11–12), односно, присуство облика са проширењем *-је(-)* вероватно је у директној вези са чињеницом да „*Речник* у црнотравски говор укључује и говоре села Мачкатице (са засецима Кучишњак, Ивановци и Боровик), Лебета, Мрковице, Црвеног Брега и Новог Села, која Вукадиновић у својој студији [...] није обухватио“ (Исто: 12). Иначе, код В. Вукадиновића подручје Црне Траве и Власине подељено је на две зоне, 1. власинску тимочко-лужничку и 2. црнотравску сврљишко-заплањску (ВУКАДИНОВИЋ 1996: 21, 22, 48, 49).

што се копа, оно се сади; а што се *жње*, оно се сеје (Цр) (365/2), Мушко, он врзач, а ни *жњемо* (Сук. Пк) (94), Че почнемо ододонде да *жњемо* (Сук) (39/2), Почнете да *жњете* отетјува натам (Вој) (78/2), Почну да *жњу* од свињало (Пет) (203) (ЗЛАТКОВИЋ 2014), *жњеш*, па га збираш Ли, кад се овас *жње* МВ (183), не *жње* никој РД, ми ће им *жњемо* ВК, да гу *жњемо* Га, да *жњемо* ГБ (МАРКОВИЋ 2000), И копам и *жњем*; *жње* се ручно ГП (МИЛОСАВЉЕВИЋ 2009: 516), Отишла мајка да *жње* у Ориште шеницу; ће да *жњемо* у Ориште (Палојце, Јуришић), *жњем*, *жњеш*, *жње*, *жњемо*, *жњете*, *жњу* В/Р, ЦТ (236), могу да *жњем* (298), на-там одма се *жње* (291), Прво се *жње* јечмиј П (196), *жње* В/О (204), *жњемо* К (205) (ВУКАДИНОВИЋ 1996),

уп. и: *ожње* (345), ну си *ожњемо* на руће (131) (РАЈКОВИЋ КОЖЕЉАЦ 2014), Чекни ме да *дожњем*, па да с идемо заедно (142), Овју њиву че да *зажњемо* оздол (209), Оч ли д идеш да *нажњеш* малко траву за коња? (446), Прво да се рж *поджње* од към Љубини (593), Од кд се *пожње*, па док се не поорé (792) (ДИНИЋ 2008), да пограбимо па да *дожњемо* (БОГДАНОВИЋ 1979: 152), са срп *ожњемо* Ос, кат *пожњемо* њиве Ј (ЋИРИЋ 1999: 182), Грабимо да га *дожњемо* до мрак (128), ја *нажњем* десетина пешчице (676), Домаћини по двеста крстине *нажњу* (504), тамн *ожњеш*, дојде врша (104), Кад *ожњемо*, снопови зденемо у крстине или трећац на њиву (274), Ујутру се рано дýсамо да *пожњемо* док је ладовина (203) (ЋИРИЋ 2018), Грабимо да га *дожњемо* до мрак (Соп) (126), Ако се не притесамо, нема да *дожњемо* њиву (Цр) (291/2), Ка она *зажње*, има да видиш (Сре) (237), Че те *нажњем*, че видиш (Бс) (489), *Нажњеу* се момче и девојче (Зав) (489), *Нажњеш* рукољу колко у руку да држиш, па оставиш на пешчицу (Мр) (362/2), Да буде пјна година, да *нажњемо* пјну рукољу (ВЛк) (129/2), Е понатамће, ка *ожњем* и овршém, че га кúпим (Држ) (180/2), За дватри дна че *ожњемо* (Грш) (43/2), *Пожњем* малко по ладовину, па после искарујем овце у пашу (Пл) (159/2) (ЗЛАТКОВИЋ 2014), да *пожњеш* свé ДДу, *пожње* свé ДДу (32), дор се не *пожње* ДДу (183) (МАРКОВИЋ 2000), па се *ужње* жито ГП, ће ли ни *пожњете* ДП (МИЛОСАВЉЕВИЋ 2009: 516), жито што се *ожње*; онда се збере оној што се *ожње* (Палојце, Јуришић), јутре што *ожњем* ћу зберем (298), да се *ожње* (282), ние га *ожњемо* Бт В/Р (147), *ожњемо* ЦТ (236), Ка стигне јесен, *пожњемо* и овршемо и толко. Па *ожњемо* (286) (ВУКАДИНОВИЋ 1996).

Радни глаголски придев: *жёл* (СТАНОЈЕВИЋ 1911: 426), *жёл*, *жéла* (БОГДАНОВИЋ 1979: 94), *жёл*, (о)*жёл* (ГМИТРОВИЋ 2008: 391), *жéли* смо си Г (ЋИРИЋ 1999: 182), *жёл*, -а, -о; она је *жéла* за тројцу, ко с метлу да метé (ЋИРИЋ 2018: 203), *Жéла* сам с паламарку да ми травá не бодé руку (Ос) (98/2), Ја сам *жéла* најбрже у светé (девојхе) (ВЈ. Гра) (203), Ванул зајечé ка *жéли* жито (Пет) (240), Кудé смо орали, *жéли* и косили, са само трњац и травá до појес (Сук) (487/2), Склопéтина мéсто, не мóж се мýне, а

по триста кладње смо *жéли* там (ТД) (401/2) (ЗЛАТКОВИЋ 2014),¹⁹ *жéл* В/Р (ВУКАДИНОВИЋ 1996: 236),

уп. и: *Дожéла* се, *дожéла* се њíва трнаíва (142), егá би га јúтре *дожéли* (454), *Зажéла* се, *зажéла* се њíва трнаíва; Милáна се *зажéла*, па не опазíла да се ставíна (209), До плáдне сам *нажéла* íма за пéт снóпа (574), *Прежéла* ми пшеницу, íма за пóла мéтар; Дьñс сам јá њéг *прежéла*, а јучéр óн мéн (648), *Пожéли* смо донéгде докудé крúшкуту (147) (ДИНИЋ 2008), *пожéли* смо на чéтри мéсти БП (БОГДАНОВИЋ 1979: 59), *нажéл*, -а, -о (504), Овúј гóдину смо *нажéли* педесé крстíне (505) (ЋИРИЋ 2018), заштé јóш несмó *дожéли* (Чин) (295), Ошкá-ошкá смо *дожéли* (Вој) (92/2), Íстина ли сте *дожéле*?! (188), *Зажéла* се бéгова бели́ја (Пк. Бла) (52), *Нажéла* је сáма дьñс једне-крстíне (Вој) (494), Áу, кóлко си самá *ожéла*?! (Сук) (41), *Ожéли* пóпрво од нас (Дој) (186/2), Јá сам млóго *пожéла* и покопáла, ама гóдине минúше, не мóгу (Вој) (159/2), Твојí жетварé ми *прежéли* њíву (Цр), *Прежéла* сам те, сáм вíдиш (Соп) (235/2), *Прижéло* ми се па ми шакáта мрда (Вој) (278/2) (ЗЛАТКОВИЋ 2014), *пожéли* смо у рамнодúбравско ГП (МИЛОСАВЉЕВИЋ 2009: 516), Да ли сте *ожéли* онúј њíву? (Палојце, Јуришић).

Аорист: *жé* и *жñé* (СТАНОЈЕВИЋ 1911: 426), *жé* (сва три л. јд.), *жéмо*, *жéсте*, *жéше* (ЋИРИЋ 1983: 92), вéздан *жé* (МАРКОВИЋ 2000: 176),

уп. и: *Ожéсте* ли њíву? (Палојце, Јуришић).

Имперфекат: *жñéо* (СТАНОЈЕВИЋ 1911: 426), *жéомо* и *жñéомо*; ми *жñéомо* у Врлíне, па код се задáде óблак Б (БОГДАНОВИЋ 1979: 94), 1. л. јд. *жéо* (и *жñéо*), 2, 3. л. јд. *жéше* (*жñéше*), мн. *жéомо* (*жñéомо*), *жéосте* (*жñéосте*), *жéоше* (*жñéоше*) (ЋИРИЋ 1983: 92), *жñéшемо* Ли (МАРКОВИЋ 2000: 172), кáд *жñéомо* у Ливáђе ДП (МИЛОСАВЉЕВИЋ 2009: 516).

Трпни глаголски придев: *Ѓж* ни остáл *нéжет* (ДИНИЋ 2008: 477), *нéжет*, -а, -о ‘непожñевен’, Нáше пóље јóш *нéжето* (552), Тáја њíва је *жетá*, јéчмиште (Сук. Зс) (196), Остáдоше јóш две-њíве *нéжете* (Јал) (550) (ЗЛАТКОВИЋ 2014),

уп. и: *пóжет* (СТАНОЈЕВИЋ 1911: 426, БОГДАНОВИЋ 1979: 86, 94), *пóжет* (398), Цéло пóље, вíдим, *дóжето* (99), Овéс ни јóш нéе *óжет* (345), Рђж ми е у Пљóш *зáжет*, а пченица јóш неé (137), Остáде ни у Бáру њíва *недóжета* (323) (РАЈКОВИЋ КОЖЕЉАЦ 2014), Пченице су *непóжете*, Цéрмане (ДИНИЋ 2008: 479), свé је *óжето* К (ЋИРИЋ 1999: 182), *нáжет*, -а, -о ‘пожñевен’, Мí, мýжје, здéнемо крстíне, избрóјимо ји, па се вéчером

¹⁹ У дијалекатској грађи *Речника пиротског говора* нашла су се и ова два примера радног глаголског придева: Сестрá ми је *жñéла* у Гнíлен при рóднине (Соп) (98/2), *Ожñéли* смо у Понóр, úбаво жíто испáде (Гос) (43/2) (ЗЛАТКОВИЋ 2014), стога се може претпоставити да се овде сасвим спорадично могу појавити и облици са сугласником њ: *жñéл*, *жñéла*, поред очигледно доминантних облика типа *жел*, *жела*.

у задругу ваљимо кóлко су у коју њиву *нажете* крстине (504), Наше поље још *нежете*, а њино *ожете*, и снопје свезено на гúвно (552), *неожет*, -а, -о ‘непожњевен’; још једно њивче садé остáло *неожете*; Ако престáне ћиша, че наставимо жéтву, ако не престáне, нéче да воља́је ни за онóј којé је *ожете*, ни за *неожете* (557) (ЋИРИЋ 2018), Измéри кóлко је мéсто *ожете* (ТД), Сá су *ожети* и овсóве (Пет) (43/2), Мýне се у једну рженицу *неожете* (Рг), Остáде ни кóлко једна пóстота *неожете* (ВЈ) (556) (ЗЛАТКОВИЋ 2014), свé *пóжете* ВК (МАРКОВИЋ 2000: 183), *пóжет*, *пóжете* ЦТ (ВУКАДИНОВИЋ 1996: 236).

Императив: *жњи́, жње́те* (СТАНОЈЕВИЋ 1911: 426, БОГДАНОВИЋ 1979: 84, ЋИРИЋ 1983: 92), Дóзам *жње́те*, клáс ми не стрвéте (ДИНИЋ 2008: 142), *жњи́* до кра́ј пóстат, па се оморí Б (БОГДАНОВИЋ 1979: 107), *А́јд жње́те*, не заср́тајте ку́ји кудé иде по пýт (ЋИРИЋ 2018: 222), *жњи́* ку́ји ти брáни ГП (МИЛОСАВЉЕВИЋ 2009: 516), *жњи́* К (236), па помáло си *жњи́*, нíки те не јури (298) (ВУКАДИНОВИЋ 1996),

уп. и: *Ожњи́* првó овдé покре кра́ј (ДИНИЋ 2008: 517).

У наведеним говорима са променом *жње* – *жел* по V глаголској врсти бележени су спорадично облици са умекшаним сугласником *њ* у аористној основи. То је, истина као реткост, примећено код радног глаголског придева у пиротском крају (в. фусоту 18), али и као могућа опција у облицима аориста на крајњем северу тимочке области *жé* и *жње́* (СТАНОЈЕВИЋ 1911: 426). У облицима имперфекта присутна су колебања типа *жéо* и *жње́о* у тимочко-лужничким говорима (СТАНОЈЕВИЋ 1911: 426; БОГДАНОВИЋ 1979: 94; ЋИРИЋ 1983: 92).

2.2.2. Говори Алексиначког Поморавља (БОГДАНОВИЋ 1987) и села Каменице код Ниша (ЈОВАНОВИЋ 2004)²⁰ немају проширење *-je(-)* ни у презентској ни у аористној основи истраживаног глагола, али у аористној основи могу имати двојакé облике, оне у којима се појављује умекшан сугласник *њ* као и у презентској основи (*жње́(j)a* / *жње́л*) и оне у којима нема тог сугласника (*жé(j)a* / *жéл*), док у иселјеничком (тимочко-

²⁰ В. Јовановић наводи да је говор *села Каменице код Ниша* сврљишко-заплањски. Иначе, ово село се простире северно од Ниша, на самој граници према јужноморавским говорима којима припада говор града Ниша. Облици истраживаног глагола у речничкој грађи имају промену типа *жње* – *жел/жњел* и нема забележених форми са проширењем (ЈОВАНОВИЋ 2004). Стање је самим тим другачије од онога које је забележио П. Л. Тома, који у нишком крају примећује поред облика: *жње́* ПП, *жње́мо* Ч, Л, П, Т *о́жњеш* Т, *жњу́*, и облике са проширењем: *жње́ју* (Ниш), *жње́ем* НН, и такође сматра да облици: *жње́м* Ч, *жње́* Ч, Мр, *пожње́* Л, имају акценат сличан стандардном дугосилазном, на месту где се након испадања интервокалног *ј* очекује удвојени вокал *е*, и да то вероватно није утицај станардног језика већ „прелазна етапа према поједностављењу групе вокала *ее*” (1998: 213). Независно од овог тумачења, забележени примери глагола *жети** у *Говору Ниша и околиних села* наводе на закључак да се овде срећу и облици са проширењем и они без проширења у презентској основи, док у Каменици није тако.

лужничком) говору Свинице у Румунији, према М. Томићу, глагол *жњет* – *жњем* припада доследно VI врсти (1984: 98). Потврде:

Презент: *Дóђ’е жíто да се жњé (244)*, Ка порастé, га *жн’емó*. Мí нéмамо одé машинé да *жњемó*, мí *жњемó* ис српа јел ис *кóсом* (246) (ТОМИЋ 1984), *жњém, жњéмо, жњú* по Морáву, а куд нáс на кад *дóђу* Пр (БОГДАНОВИЋ 1987: 207), *Кúј ће жњé* на овéј врелáц? (362), Отишáл у Кóмрен да *жњé*; Почéло пóље да се *жњé* (398) (ЈОВАНОВИЋ 2004),

уп. и: И óтка га *пожн’емó*, лéпо га собéремо ис *кóла* (ТОМИЋ 1984: 246), чим *óжње*, *ће вршé ЦБ* (БОГДАНОВИЋ 1987: 207), *мóра да и[x] пожњém* (351), овúј *њíву ћу зажњém* оздóл (404), *јóш мáлко му остáло, па да дожњé* (382), *Óжње* се пóље (502) (ЈОВАНОВИЋ 2004).

Инфинитив: *жњет* (ТОМИЋ 1984: 142).

Радни глаголски придев: *жéли* смо од савињáло до ставињáло Гч (БОГДАНОВИЋ 1987: 236),

уп. и: *ожéа* цéа пребóј Пр (БОГДАНОВИЋ 1987: 109),²¹ у Умљáнско се *зажњéло* (404), *Зажњéли* се, па заборáили на обéд (404), Свí жетвáри Áца *наджњéл* (477), Едвá се *дожњéло* (382), *Јóш кэт се ожéло* у Ўмско (502), Пограбíли па првi *пожњéли* у селó (542), Сáм *пожњéл* цéлу *њíву*; *Пожéли* смо на Врбíцу, *јúтре ћемо* у Мэстíне (545), *Прежњéл* у мојé; *Прежéл* ми пченицу, *íма за двá снóпа* (563) (ЈОВАНОВИЋ 2004).

Аорист: Едвá *ожéше* *њíву* у Дóљни Кóмрен (ЈОВАНОВИЋ 2004: 502).

Трпни придев: *жњét, жњéта, жњéто* (ТОМИЋ 1984: 142), *жét – жњét – жњéвен* (ЈОВАНОВИЋ 2004: 329),

уп. и: тá ми *њíва пóжета* Д, пченица је *пóжњета* ДА (БОГДАНОВИЋ 1987: 207–208), *Пóжете* *њíве* чéкају орање; У *пóжњету* *њíву* улéгоше óвце да пасú *траву* (ЈОВАНОВИЋ 2004: 545).

Императив: савí се па *жњí* Л (БОГДАНОВИЋ 1987: 207),

уп. и: *óжњи* неки снóп па се врáти К (БОГДАНОВИЋ 1987: 207), *Óжњи* мáлко, кóлко комбáј да улéгне (ЈОВАНОВИЋ 2004: 502).

3. У источнијим говорима призренско-тимочке области (тимочко-лужничким и сврљишко-заплањским) бележена је једна група сложених глагола, изведена од свршених глагола као што су: *дожње*, *наджње*, *ожње*. То су глаголи типа: *дожíња* ‘дожњева’, *наджíња се* ‘наджњева се’, *ожíња*

²¹ Ове две потврде из монографије се не слажу са једним наводом из инвентара особина којима аутор говору Алексиначког Поморавља (АП) супротставља тимочко-лужничке (Т-Л) и сврљишко-заплањске (С-З) говоре. То је да АП говори имају промену: *жњем: жњéа, жњели* према Т-Л и С-З говорима који имају: *жњем: жел, жели* (БОГДАНОВИЋ 1987: 271). Стога можемо претпоставити, да ситуација није потпуно „чиста”, те да се у АП могу чути, макар спорадично, и облици типа *жел, жели*.

‘пожњева, завршава са жетвом’, настали из потребе да се према свршеном виду образује несвршени, односно да се од свршеног глагола образује учестали или итеративни (који показује да се свршена глаголска радња стално, неограничено понавља). Уместо очекиваног начина формирања ових несвршених глагола додавањем наставка *-ева-*: *дожњева, наджњева се, ожњева*, овде се појављују облици на *-иња* (промене по VI глаголској врсти)²²:

Дожињамо вѣч, још једно њивчѣ ни садѣ остало неѡжето (162), Жњѣмо, па се *наджињамо* која че поѡише да ѡжње, али ја сам ји свѣ *наджиња́ла*; Понѣкат се *наджињамо* да ви́димо који по́брзо жњѣ (500), Ја сам са́ма *нажиња́ла* ко́лко моје две јѣтрѣ (504) (ЋИРИЋ 2018), *Наджињају* се, поју, смеју се (Тм) (489), ама оно најмалко *нажиња* од свѣте (Сук) (494) (ЗЛАТКОВИЋ 2014), *Ожиња* еча́м у Полѡм (СТОЈАНОВИЋ 2010: 577), Немѡј да се *прежињамо*, тој не ва́ља; Овѣ ми па́к *прежињан* ‘жњевен и преко међе’ еча́м! (РАЈКОВИЋ КОЖЕЉАЦ 2014: 440).

4. У већем делу призренско-јужноморавских говора глагол *жети** је добио проширење *-је(-)* у презентској основи (равнајући се тако са глаголима типа *смети**). Без тог проширења остали су говори најархаичнијег дијалекта, али углавном и сврљишко-заплањски, који су се нашли у уском појасу између тимочко-лужничког и јужноморавског, прихватајући одлике час једног час другог дијалекта. Аористна основа такође је проширена у једном делу говора, по правилу оних који већ имају проширену презентску основу, али опет не код свих таквих говора и недоследно у неким од њих. Такође се може уочити да је веће шаренило у различитим говорима овога типа код аористне основе (*жела, жњела, жњејала*) него код презентске (*жње, жњеје*), као и да је већи број говора који имају једну презентску основу, а две аористне у облицима глагола *жети**. Географски посматрано – на југу је најдоследнија појава проширења *-је(-)* у презентској и аористној основи овога глагола (врањска област, пчињска, бујановачка, прешевска, косовско-поморавска, лесковачка), већ на југозападу према Призрену обичније је да презентска основа има проширење (*жњеје*), а да оно у аористној основи није доследно (тј. записивано је и *жњејала* и *жњела*), а тако је и на северу у јабланичком крају и даље према Нишу. Северније од врањског краја са десне стране Јужне Мораве, према сврљишко-заплањским говорима, више је говора без поменутог проширења код глагола *жети**. Сврљишко-заплањски (најчешће) и тимочко-лужнички говори чувају основе које има и већина других српских народних говора (*жњем – жела*).

²² Овај начин грађења итеративних глагола (који казују да се свршена радња неограничено понавља) није необичан у говорима југоисточне Србије, нпр.: *примаѣња (се)* (753), *протиња (се)* ‘провлачи (се)’ (774), *таѣња (се)* ‘додирује (се), пипа (се)’ (917) (СТОЈАНОВИЋ 2010).

Овакво стање на српском језичком простору потпуно се уклапа са суседним македонским и бугарским говорима. Наиме, у македонском језику глагол **жати** : **жънъж** има облике типа *жнее* (презент), *жнеел*, *жнееле* (л-форма), а у северномакедонским народним говорима су уобичајени облици са проширењем, врло слични онима у призренско-јужноморавским говорима (в. нпр. дијалекатске текстове из Тетова, Куманова, Доњег Стубла /Долни Стубол/ у: Видоески 2000: 393, 413, 427). Код наших бугарских суседа на истоку, међутим, истраживани глагол нема неких проширења у презентској и аористној основи: *жъна* (презент), *жънах* (аорист), *жънал* (радни глаголски придев), што на неки начин одговара општим тенденцијама у развоју овога глагола у српским источнијим призренско-тимочким говорима, као и у српским говорима уопште.

Извори и цитирана литература

- БЕЛИЋ, Александар. „Дијалекти источне и јужне Србије”. *Српски дијалектолошки зборник* I (1905): стр. 1–715.
- БЕЛИЋ, Александар. *Историја српскохрватског језика*. Књ. 2, св. 2: Речи са конјугацијом. Четврто издање. Београд: Научна књига, 1969.
- БОГДАНОВИЋ, Недељко. „Говори Бучума и Белог Потока”. *Српски дијалектолошки зборник* XXV (1979): стр. 1–178.
- БОГДАНОВИЋ, Недељко. „Говори Алексиначког Поморавља”. *Српски дијалектолошки зборник* XXXIII (1987): стр. 7–302.
- ВИДОЕСКИ, Божидар. *Текстови од дијалектите на македонскиот јазик*. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков”, 2000.
- ВУКАДИНОВИЋ, Вилотије. „Говор Црне Траве и Власине”. *Српски дијалектолошки зборник* XLII (1996): стр. 1–317.
- ГМИТРОВИЋ, Јасмина. „Говор села Милушинца (у Сокобањској котлини)“. *Српски дијалектолошки зборник* LV (2008): стр. 323–428.
- ДИНИЋ, Јакша. *Тимочки дијалекатски речник*. Београд: Институт за српски језик САНУ, Монографије 4, 2008.
- ЖУГИЋ, Радмила. „Речник говора јабланичког краја”. *Српски дијалектолошки зборник* LI (2005): стр. 1–470.
- ЗЛАТКОВИЋ, Драгољуб. *Речник пиротског говора*. Том I (А–Њ) и Том II (О–Ш). Београд: Службени гласник, 2014.
- ЈОВАНОВИЋ, Властимир. „Речник села Каменице код Ниша”. *Српски дијалектолошки зборник* LI (2004): стр. 313–688.
- ЈУРИШИЋ, Марина. *Говор Горње Пчиње. Гласови и облици*. Београд: Институт за српски језик САНУ, Монографије 6, 2009.
- МАРКОВИЋ, Јордана. „Говор Запања”. *Српски дијалектолошки зборник* XLVII (2000): стр. 7–307.

- МИЛОСАВЉЕВИЋ, Тања. „Говор села Присјана (Горњег и Доњег)“. *Српски дијалектолошки зборник* LVI (2009): стр. 383–558.
- МИТРОВИЋ, Брана. *Речник лесковачког говора*. Лесковац: Библиотека Народног музеја у Лесковцу, Књига 32, 1984.
- МЛАДЕНОВИЋ, Радивоје. „Говор шарпланинске жупе Гора“. *Српски дијалектолошки зборник* XLVIII (2001): стр. 1–696.
- МЛАДЕНОВИЋ, Радивоје. *Говор јужнокосовског села Гатње*. Београд: Институт за српски језик САНУ, Монографије 18, 2013.
- МЛАДЕНОВИЋ, Радивоје. „Говор северношарпланинске жупе Сиринић“. *Српски дијалектолошки зборник* LXVI/1 (2019): стр. 1–1047.
- МЛАДЕНОВИЋ, Радивоје. „Говор села Врбичане крај Призрена“. *Српски дијалектолошки зборник* LXX/1 (2023): стр. 1–368.
- РАЈКОВИЋ КОЖЕЉАЦ, Љубиша. *Речник тимочког говора*. Неготин: Књижевно-издавачко друштво Лексика, 2014.
- РЕМЕТИЋ, Слободан. „Српски призренски говор“. *Српски дијалектолошки зборник* XLII (1996): стр. 319–614.
- СТАНОЈЕВИЋ, Маринко. „Северно-тимочки дијалекат (Прилог дијалектологији источне Србије)“. *Српски дијалектолошки зборник* II (1911): стр. 360–463.
- СТОЈАНОВИЋ, Радосав. „Црнотравски речник“. *Српски дијалектолошки зборник* LVII (2010): стр. 1–1060.
- ТОМА, Пол-Луј. „Говори Ниша и околних села“. *Српски дијалектолошки зборник* XLV (1998): стр. 1–473.
- ТОМИЋ, Миле. „Говор Свиничана“. *Српски дијалектолошки зборник* XXX (1984): стр. 7–265.
- ТРАЈКОВИЋ, Татјана. „Говор Прешева“. *Српски дијалектолошки зборник* LXIII (2016): стр. 277–578.
- ТРАЈКОВИЋ, Татјана. „Говори Косовског Поморавља (гласови и облици)“. *Српски дијалектолошки зборник* LXXI (2024): стр. 1–264.
- ЋИРИЋ, Љубисав. „Говор Лужнице“. *Српски дијалектолошки зборник* XXIX (1983): стр. 1–190.
- ЋИРИЋ, Љубисав. „Говори Понишавља“. *Српски дијалектолошки зборник* XLVI (1999): стр. 7–262.
- ЋИРИЋ, Љубисав. „Речник говора Лужнице“. *Српски дијалектолошки зборник* LXV/2 (2018): стр. 1–1166.

Marina S. Jurišić

THE VERB *ŽETI* IN THE SPEECHES OF SOUTH-EASTERN SERBIA

This paper examines the forms of the verb *žeti* in the Prizren–Timok dialect area, systematizing the known classifications of the verb in the speeches of this dialect. It has been demonstrated that the verb may belong to the classes II (*žnjeje – žnjejala*), IV (*žnjeje – žnjela*), V (*žnje – žel*) or VI (*žnje – žnjela*); that in some speeches it has the extension *-je(-)*, occurring more frequently in the present stem (*žnjeje*) than in the aorist stem (*žnjejala*); and that the extension in the aorist stem appears only in those speeches where the present stem is already extended. However, it does not occur in all such speeches and appears inconsistently in some of them. Across dialects, in most Prizren–South Morava speeches, the verb *žeti* takes the *-je(-)* extension in the present stem, and in some cases also in the aorist stem. The Timok–Lužnica and most of the Svrnjig–Zaplanje speeches preserve the stems found in most other Serbian vernaculars, i.e. without the *-je(-)* extension (*žnjem – žela*).

Keywords: verb *žeti*, Prizren–Timok speeches.